

IQBAL'S LAST MESSAGE TO HUMANITY

Dr. Saleha Nazeer

ABSTRACT

Iqbal's last Message to Humanity is a sequel to *Iqbal's Final Address to God and the Prophet*. The message is carried forward by the sequel to give the comprehensible perspective of Iqbal's dialogue with Muslim Ummah, Humanity and the lovers of God. Iqbal draws attention of the humanity to the universal paradigm of human nature and the faculties related to the outward actions and its manifestation. The Muslim Ummah should follow the patterns of God so that they may attain purification of soul through the outward actions including the reflective thought process of human beings. The humanity again is linked up with Prophet Adam (peace be upon him) where humanity becomes connected to the Oneness of God. Iqbal is taking his readers towards the Oneness, Tawheed or what can be called the Ultimate reality of God. Iqbal terms the callous character building by Pseudo Saint and Mullah as a dead wood in his book. The current text is an effort to rediscover Iqbal's message to mankind and to convey his thoughts to the contemporary French reader through the French translations of selected Persian quatrains from Iqbal's *Armaghān-e Hijāz* (The Gift of Hijaz). In the course of selection of the quatrains to be translated into French, preference has been given to stanzas that introduce and expound upon the basic philosophical theme of Iqbal's concept of khudi. While rendering the quatrains into French, I have been conscious of the fact that the French reader might not be aware of the concept of khudi nor of the associated lexique of Iqbal that helps the reader to comprehend and visualize this concept of khudi. The readers will find a brief comment in footnotes wherever it was felt that the translated lexique in French, though simple and self explanatory in the source language of the interconnected ideas have been interwoven to elaborate the macro concepts of time and space in finitude as well as in infinity.

Iqbal's last Message to Humanity is a sequel to *Iqbal's Final Address to God and the Prophet*. The message is carried forward by the sequel to give the comprehensible perspective of Iqbal's dialogue with Muslim Ummah, Humanity and the lovers of God. Iqbal draws attention of the humanity to the universal paradigm of human nature and the faculties related to the outward actions and its manifestation. The Muslim Ummah should follow the patterns of God so that they may attain purification of soul through the outward actions including the reflective thought process of human beings. The humanity again is linked up with Prophet Adam (peace be upon him) where humanity becomes connected to the Oneness of God. Iqbal is taking his readers towards the Oneness, Tawheed or what can be called the Ultimate reality of God. The first part deals with the celestial vision and the ways of integration which were taught to humanity through the last Prophet. As Allah says in Quran "I created the Jinn and humankind only that they worship me", and in this context some commentators have viewed it as "I was a hidden treasure and I loved to be known, so I created the world".¹ Iqbal explicates that it is very important for every generation to recognise Allah and his message and the ways through which one can connect to Allah. The critique is also offered by Iqbal on the character building role by Pseudo Saint and Mullah in our contemporary society that they have minimised the significance of soul by emphasizing upon the exaggerated ways and have distorted the Islamic philosophy in the macro picture of the universe. Iqbal terms the callous character building by Pseudo Saint and Mullah as a dead wood in his book.

The subtlety of Iqbal's thought is that he pays importance to the recognition of the connoisseur heart itself. Iqbal centralizes the concept of *Faqr* which has two elements: the one is reason and the other meditation. The two of them, amalgamated, give birth to the quality of *Faqr*. The practice of *Faqr* makes your soul freed from the material prospects of life and affirms the Self that is the perspective of Iqbal's seal of human being (*insan e kamil*). The seal is used in the real sense of Self affirmation.

The current text is an effort to rediscover Iqbal's message to mankind and to convey his thoughts to the contemporary French reader through the French translations of selected Persian quatrains

from Iqbal's *Armaghān-e Hijāz* (The Gift of Hijaz). The first part of this posthumous book of Masnawi style poetry is in Persian and the second part is in Urdu.

Amongst the following five thematic sections of Iqbal's *Armaghān-e Hijāz*, the first two sections have been dealt with in the previous translation titled *Iqbal's final address to God and the Prophet*². This translational research explores the remaining three dimensions as mentioned by Iqbal at the core of the text. The profundity of Iqbal's philosophy can be understood through these three dimensions. There is a deep connection of this work left by Iqbal for humanity as this work has been considered as his last unpublished work before his demise:

- A respectful address to God
- A respectful address to the Prophet
- Address to the Muslim Ummah
- Address to Humanity
- Address to the lovers of God³

In the course of selection of the quatrains to be translated into French, preference has been given to stanzas that introduce and expound upon the basic philosophical theme of Iqbal's concept of khudi. While rendering the quatrains into French, I have been conscious of the fact that the French reader might not be aware of the concept of khudi nor of the associated lexique of Iqbal that helps the reader to comprehend and visualize this concept of khudi. The readers will find a brief comment in footnotes wherever it was felt that the translated lexique in French, though simple and self explanatory in the source language of Persian, might be a trial for the reader to understand the real meaning that Iqbal wanted to convey. The interconnected ideas have been interwoven to elaborate the macro concepts of time and space in finitude as well as in infinity. As the matter of fact, the lens of Iqbal's connotations of terms like perfect and the ideal man, *Fagr*, slavery and freedom and the death of khudi etc. have been explained in the footnotes in order to facilitate the French reader to understand the interconnected ideas of the poet.

خُصُورِ لَيْت

Adresse à la nation musulmane

(1)

مَجُو از مَن کلامِ عارفانه
که مَن دارم سرشتِ عاشقانه

سر شکِ لاله گون را اندرین باغ
بیفشانم چو شبنم دانه دانه^۴

Ne me demande pas la poésie soufie⁵

Car j'ai un tempérament amoureux

Comme la rosée, j'arrose goutte à goutte

Mes larmes sanguines⁶ dans mon jardin d'intérieur

بمنزل کوش مانند مه نو
درین نیلی فضا هر دم فزون شو
مقام خویش اگر خواهی درین دیر
بحق دل بند و راه مصطفی رو^۷

Comme la lune croissante, essaie d'arriver à la destination

Dans ce ciel bleu, avance sans arrêt

Si tu veux une place dans ce temple du monde

Aime Dieu et suis le chemin du prophète

مسلمان از خودی مرد تمام است
بخاکش تا خودی میرد غلام است
اگر خود را متاع خویش دانی
نگه را جز بخود بستن حرام است^۸

Avec khudi, le musulman devient l'homme parfait

Il reste en esclavage tant que sa khudi est morte dans son être

Si tu es conscient de ta propre valeur

Tu sauras que dépendre sur autre que toi-même est interdit

کشودم پرده را از رومی تقدیر
مشو نومید و راه مصطفی گیر
اگر باور نداری آنچه گفتم
ز دین بگریز و مرگ کافر می^۹

J'ai enlevé le voile du destin

Ne sois pas désespéré, prends le chemin du Prophète¹⁰

Mais si tu ne crois pas sur ce que je dis

Quitte ta foi islamique et accepte la mort d'un mécréant !

خدا آن ملتی را سروری داد
که تقدیرش بدستِ خویش بنوشت
به آن ملت سروکارے ندارد
که دہقانہں برای دیگران کشت^{۱۱}

Dieu bénit cette nation avec la royauté
Qui transcrit son destin avec ses propres mains
Il ne s'intéresse pas à cette nation
Dont le paysan cultive pour les autres¹²

خودی

Khudi

(2)

کسی کو بر خودی زد "لالہ" را
ز خاک مرده رویاند نگہ را
مدہ از دست دامان چنین مرد
کہ دیدم در کمندش مہر و مہ را^{۱۳}

Celui qui empreinte sa khudi avec l'unicité de Dieu
De son être mort, il crée un regard visionnaire
Ne laisse pas partir un tel homme
Car j'ai vu des lunes et des étoiles dans son lasso

تو امے نادان دل آگاہ دریاب
بخود مثل نیاگان راہ دریاب
چساں مؤمن کند پوشیدہ را فاش
ز "لا موجود الا اللہ" دریاب^{۱۴}

O ignorant! Découvre le cœur connaisseur
Comme nos ancêtres, connais-toi toi-même
Comment un fidèle dévoile les secrets?
Apprends-le du fait que «Rien n'existe que Dieu»¹⁵

انا الحق^{۱۶}

Je suis la Vérité

(3)

انا الحق جز مقام کبریا نیست
سزای او چلیپا بہست یا نیست

اگر فردے بگوید سرزنش به
اگر قومے بگوید ناروا نیست^{۱۷}

Dire « Je suis la vérité » n'est dû qu'à Dieu¹⁸

Mérite-t-on d'être pendu pour l'avoir dit ?

Si une seule personne le dit, elle doit être réprimandée

Mais si une nation le dit, c'est permis¹⁹

وجودش شعله از سوز درون است
چو خس او را جهان چند و چون است
کند شرح اناالحق همت او
بی هر "کن" که می گوید "یکون" است^{۲۰}

La ferveur de cette nation l'a rendue comme une flamme

Pour elle, ce monde matériel est comme une brindille de bois mort

Sa volition suffit pour expliquer la profondeur de « Je suis la Vérité »

Si elle commande 'Soit !', l'affaire s'accomplit

پرد در وسعتِ گردون یگانه
نگاه او به شاخ آشیانه
مه و انجم گرفتارِ کمندش
بدستِ اوست تقدیر زمانه^{۲۱}

Elle s'envole seule dans de vastes cieux

Son regard est fixé sur son but

Le soleil et la lune sont les captifs²² de son lasso

Le sort du temps est dans sa main

صوفی و ملا

Soufi et Moulla²³

(4)

گرفتم حضرت ملا ترش روست
نگاهش مغز را نشناسد از پوست

اگر با این مسلمانی که دارم
مرا از کعبه می راند حق اوست^{۲۴}

J'accepte que Monsieur le Moulla n'est pas très sympa

Il n'arrive pas à distinguer entre la peau et le corps

Mais si l'on considère la foi musulmane que j'ai

Il aura, lui, raison de me chasser de la Grande Mosquée

به بندِ صوفی و ملا اسیری
حیات از حکمتِ قرآن نگیری
بآیاتش ترا کار می جز این نیست
که از "یسین" او آسان بمیری^{۲۵}

Tu es prisonnier de Soufi et de Moulla

Tu n'apprends pas le savoir-vivre de la philosophie coranique

Avec ses versets tu n'as que cette affaire :

Que la récitation de sa sourate *Yā-sin*²⁶ te facilite ta mort !

ز من بر صوفی و ملا سلامی
که پیغام خدا گفتند ما را
ولرے تاویل شان در حیرت انداخت
خدا و جبرئیل و مصطفی را^{۲۷}

Je salue le Soufi et le Moulla

Car ils nous ont communiqué le message de Dieu

Mais leur exégèse²⁸ a étonné

Le Prophète, Gabriel, et Dieu

ز رومی گیر اسرار فقیری
که آن فقر است محسود امیری
حذر زان فقر و درویشی که از وے
رسیدی بر مقام سر بزیری^{۲۹}

Apprends le secret de *faqr*³⁰ par Rumi

Car ce *faqr* est même envié par la richesse

Méfie-toi de cette pauvreté et cette indigence

Qui ne te mènerait qu'à l'humilité

خلافت، فقر با تاج و سریر است
زہیے دولت کہ پایاں نا پذیر است
جوان بختا! مدہ از دست، این فقر
کہ یے او پادشاہی زود میر است^{۳۱}

Le faqr pratiqué avec la royauté s'appelle le califat
Heureux soit cette richesse³² qui ne connaît pas le déclin !
O jeune roi ! ne perds pas ce faqr !
Car sans lui, la royauté ne reste, elle, non plus !

خلافت و ملوکیت

Califat et impérialisme

عرب خود را بہ نور مصطفی سوخت
چراغ مردہ مشرق بر افروخت
ولیکن آن خلافت راہ گم کرد
کہ اول مؤمنان را شاہی آموخت^{۳۳}

Les Arabes se sont illuminés avec la lumière³⁴ du Prophète
Ils ont rallumé la lanterne éteinte de l'Orient
Mais ils ont perdu ce grand califat qui, pour la première fois,
Apprit la royauté aux musulmans

خلافت بر مقام ما گواہی است
حرام است آنچه بر ما پادشاہی است
ملوکیت ہمہ مکر است و نیرنگ
خلافت حفظ ناموس الہی است^{۳۵}

Le califat atteste la hauteur de notre rang
Ce qui s'appelle la royauté, est illégitime pour nous³⁶
L'impérialisme n'est que la ruse et la tromperie
Pendant que le califat est le gardien de l'honneur divin

ہنوز اندر جہاں آدم غلام است
نظامش خام و کارش ناتمام است
غلام فقر آن گیتی پناہم
کہ در دینش ملوکیت حرام است^{۳۷}

Dans ce monde, l'homme est encore esclave de l'homme
Son système social est défectueux et son travail³⁸ est inachevé
Je suis esclave de ce bienfaiteur du monde³⁹
Dans la religion de qui la royauté n'est pas permise

ترک عثمانی

Le Turc ottoman

به ملکِ خویش عثمانی امیر است
دلش آگاه و چشم او بصیر است
نه پنداری که رست از بندا فرنگ
هنوز اندر طلسم او اسیر است⁴⁰

Le Turc ottoman est l'émir dans son pays
Il a un cœur connaisseur et un regard visionnaire
Mais ne crois pas qu'il s'est libéré de la prison de l'Occident⁴¹
Il est toujours enchaîné dans son charme⁴²

دخترانِ ملت

Filles de la nation musulmane

بہل امے دخترک این دلیری با
مسلمان را نہ زبید کافری با
منہ دل بر جمال غازہ پرورد
بیاموز از نگہ غارت گری با⁴³

O ma fille ! abandonne ces façons de séduire !
Cette infidélité ne convient pas aux musulmans
Ne sois pas amoureuse de la beauté de maquillage⁴⁴
Apprends plutôt comment conquérir de ton regard visionnaire

ضمیر عصر حاضر ہے تقاب است
کشادش در نمود رنگ و آب است
جہانتابی ز نور حق بیاموز
کہ او با صد تجلی در حجاب است⁴⁵

L'esprit du temps moderne s'est dévoilé
Son épanouissement est en exposition de ses couleurs et ses lumières

Apprends à illuminer ce monde avec la lumière divine
Qui, malgré une centaine d'épiphanies, reste en cachette

جهان را محکمی از امہات است
نہاد شان امین ممکنات است
اگر این نکتہ را قومے نداند
نظام کاروبارش بے ثبات است^{۴۶}

Le monde est fort grâce aux mères
Leur rôle est de garder les possibilités
La nation qui ne comprend pas cette sagesse
Son système de vie sociale dissolue

مرا داد این خرد پرور جنونے
نگاہ مادر پاک اندرونے
ز مکتب چشم و دل نتوان گرفتن
کہ مکتب نیست جز سحر و فسونے^{۴۷}

Cette passion intellectuelle m'a été passée
Par le regard de ma pieuse mère
A l'école, on n'apprend ni un regard visionnaire ni un cœur
connaisseur

Car l'école n'est que l'enchantement et la magie

اگر پندی ز درویشے پذیری
ہزار امت بمیرد تو نمیری
بتولے باش و پنہان شو ازین عصر
کہ در آغوش شبیرے بگیری^{۴۸}

Si tu accepte le conseil de ce derviche
Mille nations mourront mais toi tu ne mourras pas
Sois comme Batoul⁴⁹ et reste en cachette dans ce monde
Pour que tu fasses naître un autre Shabbir⁵⁰

عصر حاضر

L'époque moderne

چہ عصر است این کہ دیں فریادی اوست
ہزاران بند در آزادی اوست

ز روم آدسیت رنگ و نم برد
غلط نقشی که از بهزادی اوست^{۵۱}

Quelle époque que la religion se plaint d'elle
Il y a mille chaînes dans sa liberté même
Du visage de l'homme, elle a enlevé la couleur et la fraîcheur
Par le mauvais dessin de sa peinture

نگاهش نقشبند کافری ها
کمال صنعت او آزی ها
حذر از حلقه بازار گانش
قمار است این همه سوداگری ها^{۵۲}

Son regard crée les dessins païens⁵³
Sa perfection industrielle est de créer des idoles de pierre⁵⁴
Ne passe pas près de ses cercles
Car tout son commerce n'est qu'un jeu de hasard

جوانان را بد آموز است این عصر
شب ابلیس را روز است این عصر
بد امانش مثال شعله پیچم
که بی نور است و بی سوز است این عصر^{۵۵}

Cette époque a appris le mal à ses jeunes
Cette époque a transmis la nuit sombre de Satan au jour
Comme une flamme je me suis enroulé aux pans de cette époque
Car cette époque manque de lumière et d'endurance

مسلمان فقر و سلطانی بهم کرد
ضمیرش باقی و فانی بهم کرد
و لیکن الامان از عصر حاضر
که سلطانی به شیطانی بهم کرد^{۵۶}

Le musulman a mis en liaison le *faqr* et la royauté
Son esprit a fait entremêler cette vie et la vie de l'au-delà
Mais de cette époque moderne, au secours !
Car elle a mis en liaison le satanisme et la royauté

تعلیم

Education

ز علم چاره سازم بے گدازم
بسے خوشتر نگاه پاک بازم
نکو تر از نگاه پاک بازم

دلی از هر دو عالم بی نیازی^{۵۷}

De ce savoir qui se sert des affaires mondaines mais manque la chaleur

Le regard pieux est beaucoup mieux⁵⁸

Mais ce qui est encore mieux qu'un regard pieux

C'est un cœur qui ne dépend pas sur les deux mondes⁵⁹

ادب پیرایه نادان و داناست
خوش آن کو از ادب خود را بیار است
ندارم آن مسلمان زاده را دوست
که در دانش فزود و در ادب کاست^{۶۰}

La politesse est le costume de tout, de savant ainsi que d'ignorant

Il est heureux, lui, qui s'est embelli de la politesse

Je n'aime pas ce musulman

Qui a de l'intellect mais manque de politesse

کسی کو "لا اله" را در گره بست
ز بند مکتب و ملا برون جست
بآن دین و به آن دانش سپرد از
که از ما می برد چشم و دل و دست^{۶۱}

Celui qui passe sa vie en pratiquant la philosophie de l'unicité de Dieu

Il réussit à s'enfuir des chaînes de l'école et de Moulla

Ne poursuis pas cette religion et ce savoir

Qui nous arrache la vision, le cœur et le pouvoir d'agir

حضور عالم انسانی

آدمیت احترام آدمی
با خبر شو از مقام آدمی

Adresse à l'humanité

L'humanité, c'est le respect de l'homme

Sois courant du rang de l'homme

تو بهم مثل من از خود در حجابی
خنک روزی که خود را بازیابی
مرا کافر کند اندیشه رزق
ترا کافر کند علم کتابی^{۶۲}

Comme moi tu n'es pas visible à toi-même
Heureux sera ce jour quand tu te découvriras
Le souci de gagner la vie m'a rendu mécréant
Et la lecture simple des livres t'a rendu mécréant

دل

Coeur

زمانه کار او را می برد پیش
که مرد خود نگهدار است درویش
همین فقر است و سلطانی که دل را
نگه داری چو دریا گوهر خویش^{۶۳}

Le temps fait avancer son travail
Car l'homme qui possède la maîtrise de soi est en fait derviche
Ceci est le *faqr* et ceci est la royauté
Qu'on garde le cœur comme la mer protège la perle

جهان مهر و مه زناری اوست
کشاد بر گره از زاری اوست
پیامی ده ز من هندوستان را
غلام آزاد از بیداری اوست^{۶۴}

Le monde du soleil et de la lune est son esclave⁶⁵
De ses larmes chaque problème se résout
Donne mon message à l'Inde
Qu'avec un cœur réveillé, l'esclave devient libre

خودی

Khudi

خودی را از وجود حق وجودی
خودی را از نمود حق نمودی

نمیدانم کہ این تابندہ گوہر
کجا بودی اگر دریا نبودے^{۶۶}

Dieu est le terrain de l'existence de *kbudi* ,
Kbudi se manifeste grâce à la manifestation divine,
Je ne sais pas où cette perle lumineuse serait,
S'il n'y avait pas l'océan ?

بہ یاران طریق

Adresse aux confrères religieux

سجودے آوری دارا و جم را
مکن اے بے خبر رسوا حرم را
میر پیش فرنگی حاجت خویش
ز طاق دل فرو ریز این صنم را^{۶۷}

Tu te prosternes devant Darā et Jam⁶⁸,
O ignorant ! Ne déshonore pas le sanctuaire !
Ne montre pas tes besoins à l'euro péen !
Jette cette idole de la voûte de ton cœur !

اگر این آب و جاہے از فرنگ است
جبین خود منہ جز بر در او
سریں را ہم بہ چویش دہ کہ خر
حقے دارد بہ خر پلان گر او^{۶۹}

Si cette gloire et cette majesté viennent de l'Occident,
Alors prosterne toi-même à son seuil ;
Présente tes fesses à sa trique,
Car celui qui fabrique le bât, a un droit sur l'âne;

فرنگی را دلے زیر نگیں نیست
متاع او ہمہ ملک است دین نیست
خداوندے کہ در طوف حریمش
صد ابلیس است و یک روح الامین نیست^{۷۰}

Aucun cœur n'est subjugué par l'Occident ;

Tout le pays est sa propriété, mais pas la foi ;
Il est ce dieu autour du sanctuaire duquel,
Il y a une centaine de Satan mais pas un seul Gabriel ;

بہشتے بہر پاکان حرم بہست
بہشتے بہر ارباب ہم بہست
بگو ہندی مسلمان را کہ خوش باش
بہشتے فی سبیل اللہ ہم بہست^{۷۱}

Un paradis est destiné aux pieux du Harem
Un paradis est réservé aux travailleurs
Dis au musulman de l'Inde que sois heureux, toi aussi
Un paradis existe aussi par charité en chemin de Dieu⁷²

Notes and References

-
- ¹ Armin Eschraghi. *Islamic Thought in the Middle Ages*, 2008. Chapter Doi: 10.1163/ej.9789004165656.i-711.22, pp.91-100
- ² Saleha Nazeer. *Iqbal's Final Address to God and the Prophet*, in *Iqbal Review*, 2010, Iqbal Academy Pakistan, Lahore.
- ³ Ibid.
- ^۴ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، شیخ غلام علی اینڈ سنز، لاہور، ص ۹۳۵۔
- ⁵ Gnostique
- ⁶ Au lieu de créer des vers, Iqbal produit des larmes sanguines ; image d'angoissement en témoignant l'état d'es musulmans
- ^۷ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۳۷۔
- ^۸ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۳۹۔
- ^۹ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۳۹۔
- ¹⁰ Respecte et poursuis l'enseignement du Prophète !
- ^{۱۰} اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۰۔
- ¹² Dont les citoyens ne travaillent pas pour eux-mêmes mais rendent service ailleurs;
- ^{۱۲} اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۱۔
- ^{۱۳} اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۱۔
- ¹⁵ Iqbal soutient la philosophie de l'unicité de Dieu selon la doctrine islamique pour faire comprendre la profondeur des secrets de cette vie.
- ¹⁶ Les fameuses paroles du 10e siècle mystique Mansour bin Hallāj qui les prononça en extase.

- ۱۷ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۲۔
- 18 Aucun croyant n'a le droit de le dire quand on atteste que toute sublimité est à Dieu unique.
- 19 Parce que c'est toute la nation qui atteste le pouvoir, la royauté et la sublimité de Dieu.
- ۲۰ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۳۔
- ۲۱ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۳۔
- 22 Iqbal évoque le thème de pouvoir briser les limites du temps et de l'espace, de les dépasser et de fouiller dans l'au-delà avec un regard visionnaire et les attributs de l'homme parfait. Il idéalise les pouvoirs de khudi, cette force intérieure dont dépend la maîtrise du soi et l'esprit libre qui est prêt à se mettre à la découverte de ce vaste univers. L'homme devient donc vainqueur et conquéreur lorsqu'il se libère des limites du temps et de l'espace.
- 23 Moulla se dit d'un savant religieux qui exerce son autorité avec de fausses connaissances ; terme employé au sens péjoratif ;
- ۲۴ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۳۔
- ۲۵ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۵۔
- 26 Cette sourate du Saint Coran, appelée le cœur du Coran, est connu pour de grandes mérites. Une des mérites est que sa récitation apporte la paix et la tranquillité à l'âme qui meurt. Traditionnellement dans les sociétés musulmanes, il est recommandé de réciter cette sourate auprès des personnes lorsque leurs derniers moments de vie s'approchent.
- ۲۷ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۶۔
- 28 Commentaire et explication qu'ils ont ajoutés au message sacré de Dieu
- ۲۹ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۵۹۔
- 30 *Faqr*, en philosophie islamique, il signifie cet état de pauvreté qui libère l'homme de toute dépendance matérielle; ce n'est donc pas la pauvreté au sens péjoratif du terme. Je reproduis ci-dessous un de mes passages tiré de ma thèse de doctorat, exploitant ce terme en détail:
- La pauvreté mentionnée dans le Coran est composée de deux éléments: la méditation et la raison. Les deux se fusionnent pour faire naître la qualité de *faqr*. La raison ne se complète qu'avec la méditation. Pratiquer le *faqr* est un exercice qui libère l'esprit, et qui facilite la maîtrise de soi. C'est la qualité essentielle de l'homme idéal d'Iqbal ; l'homme idéal est celui dont la 'khudi' est développée, et qui possède un esprit libre, grâce à son *faqr*.
- Pour plus de discussion sur *faqr*, cf. la thèse sur *La critique iqbalienne de la modernité* par S. Nazeer, Université de la Sorbonne Nouvelle Paris 3, 2011, p. 140-143.
- ۳۱ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۶۱۔
- 32 Richesse de Califat
- ۳۲ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۱۔
- 34 Le message et l'enseignement du Prophète
- ۳۵ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۲۔
- 36 Illégitime pour nous – c'est-à-dire la royauté seule ne nous est permise par la loi divine et sacrée de l'islam

- ۳۷ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۲۔
- 38 Responsabilités de l'homme au cours de cette vie
- 39 Référence au Prophète Mohammad (paix et bénédictions soient sur lui)
- ۳۸ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۳۔
- 41 Référence à l'impérialisme et au colonialisme de l'Occident
- 42 D'après Jalāl Al-e Ahmad, le réformateur et le sociologue iranien du 20e siècle, les musulmans, surtout les savants et les chefs des pays musulmans sont toujours atteints de l'occidentalité. Cf. *Occidentalité* de J. Al-e Ahmad pour une étude détaillée du terme.
- ۳۹ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۴۔
- 44 *Mettre du rouge à jones* est le terme exact employé dans le vers
- ۴۰ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۵۔
- ۴۱ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۵۔
- ۴۲ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۵۔
- ۴۳ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۶۔
- 49 *Batoul*: c'est le nom de *Fatima Zahra*, la fille du Prophète Mohammad (paix et salue soient sur lui) ;
Iqbal conseil les filles musulmanes de poursuivre le modèle de la vie de Fatima Zahra (que Dieu soit content avec elle) qui a donné naissance à l'*Imam Hussain*, connu aussi sous le nom de *Shabbir*, et qui a montré un courage ferme contre les forces sataniques. La bataille de *Karbala* reste comme un témoignage d'une volonté ferme en l'honneur de l'ordre divin et contre les forces sataniques.
- 50 Le nom de *l'Imam Hussain*, le petit fils du Prophète, et le grand martyr de la bataille de *Karbala* en 7e siècle.
- ۴۴ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۷۔
- ۴۵ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۷۔
- 53 Qui ont un caractère d'infidélité et de méconnaissance envers Dieu
- 54 Réf. à l'art de *Azar*, le père d'Abraham, qui sculptait les idoles de pierre
- ۴۶ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۷۔
- ۴۷ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۷۸۔
- ۴۸ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۸۰۔
- 58 Car le regard pieux est pur de toute convoitise
- 59 Le cœur qui n'a pas besoin d'autrui, ni de ce monde ni de l'autre
- ۴۹ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۸۱۔
- ۵۰ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۸۳۔
- ۵۱ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۹۹۲۔
- ۵۲ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۰۰۔
- ۵۳ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۰۱۔
- 65 Esclave du coeur
- ۵۴ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۰۳۔
- ۵۵ اقبال، علامه محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۲۱۔

⁶⁸ Dārā: Darius; Jam: le titre ancien des rois de la Perse.

⁶⁹ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۲۳۔

⁷⁰ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۲۳۔

⁷¹ اقبال، علامہ محمد، کلیات اقبال (فارسی)، ص ۱۰۲۸۔

⁷² *Fi Sabil-Allah*: expression arabe signifie la charité en chemin d'Allah; emploi ironique et satirique pour montrer du doigt les musulmans qui attend la royauté sans rien faire;

